

Waardig en respectvol hygiënische zorg bieden

In het boek *'Dilemma's bij dementie'*, dat in november is verschenen bij uitgever BSL, beschrijft geestelijk verzorgende Tim van Iersel lastige situaties die je kunt tegenkomen als je zorgt voor mensen met dementie. Exclusief in TvV: een fragment over dilemma's bij dementie en hygiëne.

TEKST: TIM VAN IERSEL FOTO: PETER BLOK/HOLLANDSE HOOGTE

Schoon en netjes zijn, dat wil iedereen, zou je zeggen. Toch is dat niet waar, zeker niet bij dementie. Om verschillende redenen ontstaan er bij dementie situaties waarin de zorg voor hygiëne verre van vanzelf gaat. Zo zijn er mensen met dementie die absoluut niet gewassen willen worden, al ruikt de persoon misschien zeer onaangenaam als gevolg van incontinentie. Voor deze weigering kunnen allerlei redenen bestaan. Ook kan het voorkomen dat jij je als zorgverlener heel verantwoordelijk voelt voor hygiënische zorg en de persoon bijvoorbeeld zeker eens per week wilt wassen, terwijl die persoon zelf dat helemaal niet nodig vindt. Maar zo kun je iemand toch niet achterlaten als jij weer naar huis gaat? Prima om de autonomie van de persoon met dementie te respecteren, maar wanneer is de maat vol en moet je dwingen tot hygiënische zorg?

HYGIËNISCHE ZORG WEIGEREN

Mensen met dementie kunnen hygiënische zorg weigeren, doordat:

- ze vergeten dat ze al lang niet meer gewassen zijn;
- hun opvattingen over hygiënische zorg wijzigen, ze willen bijvoorbeeld

- niet meer elke dag onder de douche;
- ze het als inbreuk ervaren dat iemand anders hen komt helpen bij hygiënische zorg;
- ze denken dat hulp bij deze zorg onnodig is, terwijl dat wel nodig is;
- ze de hulp bij hygiënische zorg als bedreigend ervaren, zeker wanneer een traumatische ervaring in een eerdere levensfase een rol speelt.

Wanneer mensen dementie krijgen, ontstaan er regelmatig dilemma's rondom praktijken om de hygiëne te waarborgen. Dat kan verschillende oorzaken hebben: mensen met dementie kunnen vergeten dat ze al dagenlang niet zijn gewassen en denken dat dat onlangs nog is gebeurd. Daarnaast kan iemand met dementie zijn opvattingen over hygiëne wijzigen; waar iemand vroeger dagelijks wilde douchen, kan hij nu het idee hebben dat wekelijks ook wel voldoende is. Tevens kan het voor iemand met dementie voelen als inbreuk als iemand anders hem komt helpen bij het wassen. Het voelt als doorbreking van de autonomie en daarom weigert hij hulp daarbij. Hieraan verwant kan iemand met dementie het – soms onterechte – idee hebben nog voldoende voor zichzelf te kunnen zorgen en daarom geen hulp accepteren. Dat iemand anders je helpt bij het

verzorgen van jezelf of je leefomgeving kan aanvoelen als onwaardig en weinig respectvol. Dat kan in het bijzonder zo zijn als de persoon met dementie wordt geconfronteerd met zijn onvermogen om zichzelf of zijn leefomgeving schoon te houden, of zich schaamt om incontinentie. Schaamte en vermindering van zorg kunnen het gevolg zijn. Ten slotte kan een persoon met dementie het zich laten wassen, of dat iemand anders in zijn kamer komt om schoon te maken, als bedreigend ervaren.

SCHAAMTE

Zorg voor hygiëne – vooral helpen met wassen – is een intieme zaak: iemand anders raakt jouw lichaam aan. De zorgverlening kan dan voor die persoon te dichtbij komen en het eigen domein schaden. Mensen met dementie kunnen zich schamen voor hun naaktheid. De zorg kan als onveilig overkomen, zeker wanneer de persoon wordt geholpen door iemand van het andere geslacht. Mensen met dementie kunnen dan angstig of agressief reageren. Dit zien we in het bijzonder bij mensen met een trauma, bijvoorbeeld door negatieve seksuele ervaringen of een oorlogsverleden. Een al te steriele omgeving die kaal is en weinig sfeer of privacy heeft, of een te

Iemand met dementie kan hulp bij het wassen weigeren omdat het bedreigend voelt, of als inbreuk op de autonomie.

gehaaste of onvriendelijke benadering bij de persoon met dementie, werken hierbij zeker averechts. Wanneer de zorg voor jezelf wordt overgenomen door anderen, is dat voor veel mensen met dementie een grote stap in het verlies van autonomie en zelfs van waardigheid. 'In het wasritueel weet je niet alleen je lichaam, maar met je lichaam ook je eigenwaarde overgeleverd in de handen van anderen', schrijven Vanlaere ¹ en Gastmans ² treffend. Dilemma's bij dementie die ontstaan rondom de waarde van hygiëne hebben dus sterk van doen met de autonomie en waardigheid van de persoon met dementie. In de afweging om daaraan voorbij te gaan ten bate van hygiëne moeten daar vanzelfsprekend zwaarwegende redenen voor bestaan.

VERANTWOORDELIJK VOELEN VOOR GOEDE HYGIËNE

Als zorgverlener kun je je zeer verantwoordelijk voelen voor goede hygiënische zorg voor de persoon met dementie, omdat je:

- dat vindt horen bij de professionele basistaken;

- voldoening haalt uit een goede hygiëne voor de persoon met dementie;
- je in de hygiënische zorg, zeker bij het wasritueel, meer verbonden voelt met de persoon met dementie;
- gezondheidsrisico's als gevolg van slechte hygiëne wilt vermijden;
- wilt zorgen voor het decorum van de persoon met dementie en zijn omgeving; iemand met dementie moet er netjes uitzien, niet ruiken en een opgeruimde leefruimte hebben.

Het is voor zowel familie en naasten als voor zorgverleners vaak van belang om voor goede hygiëne te zorgen. Naasten zien dat als hun verantwoordelijkheid en als teken van betrokkenheid. Hetzelfde geldt voor zorgverleners die dat niet primair vanuit relationele, maar vooral uit professionele verantwoordelijkheid noodzakelijk vinden. Het is ook een bekend gegeven dat zorgverleners voldoening halen uit de zorg voor hygiëne; het geeft een concreet en zichtbaar resultaat en de persoon met dementie is daarna weer schoon en fris, wat een goed gevoel geeft aan de zorgverle-

ner.³ Daarnaast geven zorgverleners in onderzoeken aan dat door de aanraking bij het wassen hun relatie met de persoon die ze wassen verandert: ze voelen zich daardoor gelijkwaardig en meer met de ander verbonden.⁴ Zeker wanneer er bij de persoon met dementie gezondheidsrisico's, zoals huidletsel, spelen laat de praktijk zien dat dat verantwoordelijkheidsgevoel van zowel naasten als zorgverleners sterk wordt aangesproken. Maar ook al bij minder risicovolle situaties kan het dilemma's →

WINNEN!

Het boek *'Dilemma's bij dementie'* (uitgever BSL, prijs 19,95 euro) is geschreven door Tim van Iersel, geestelijk verzorgende en als ethicus gespecialiseerd in zingeving en ethiek bij dementie. TvV mag drie exemplaren verloten onder lezers. Stuur een mail o.v.v. 'Dilemma dementie' naar redactie. tvv@bsl.nl en maak kans op het boek. Sluitingsdatum: 31 december 2018.

oproepen, bijvoorbeeld als er sprake is van decorumverlies. Door weinig aandacht voor persoonlijke verzorging kan iemand er bijvoorbeeld onverzorgd uit gaan zien, wat zeker voor naasten confronterend kan zijn, ook ten opzichte van hun eigen omgeving. Ook kunnen zorgverleners en naasten zich verantwoordelijk voelen tegenover omstanders, bijvoorbeeld andere bewoners in het verpleeghuis. Als de persoon met dementie onhygiënisch leeft, kan dat storend zijn voor anderen, bijvoorbeeld door nare geuren, slonzigheid of een appartement dat door rommel en viezigheid niet te betreden is. Hoe verantwoordelijk naasten en zorgverleners zich ook voelen voor de zorg voor hygiëne voor de persoon met dementie, in de praktijk kunnen zich moeilijke situaties voordoen. De zorg voor hygiëne kan te veeleisend en zelfs bedreigend zijn voor de betrokkene. Zo bestaan er

namelijk als de persoon met dementie zich hierbij agressief gedraagt. Net als voor mensen met dementie zelf, kan dit voor zorgverleners en naasten vermindering tot gevolg hebben: zij durven of willen dan niet langer zorgdragen voor de hygiëne van de persoon met dementie, omdat het te veel van hen vraagt.

DWINGEN TOT HYGIËNISCHE ZORG

Als iemand met dementie niet of nauwelijks wil worden gewassen, of zijn huis of kamer niet wil laten schoonmaken, wanneer is de grens dan bereikt? Wanneer ga je toch over tot maatregelen om te zorgen voor goede hygiëne? Bij mensen met dementie die zelf geen adequate zorg voor hygiëne meer hebben, vergt het creativiteit om dit alsnog gestalte te geven. Het gaat om de afweging tussen de autonomie van de persoon, waarbij je zo veel mogelijk rekening houdt met hoe iemand altijd heeft geleefd, versus de zorg voor

opvattingen bestaan over deze minimale ondergrens. Als het aanhouden van deze minimale ondergrens moeizaam verloopt en bijvoorbeeld met lichamelijke agressie gepaard gaat, is het de vraag of je dwang moet toepassen. Wil je de persoon met pijn en moeite dwingen om zich te (laten) wassen, of zijn verblijf schoon te (laten) houden? Dwang is een hoge drempel. Iemand dwingen om toch voor hygiëne te (laten) zorgen, gaat voorbij aan zijn autonomie. Juridisch gezien is dit wel mogelijk – vooral als er een medische noodzaak is, zoals wanneer er gezondheidsrisico's kunnen optreden.⁵ Gastmans en Vanlaere nemen als ethische ondergrens dat dwang in de zorg voor hygiëne moreel alleen te verantwoorden is, wanneer het niet-wassen of schoonmaken ernstige gezondheidsproblemen voor de betreffende persoon teweegbrengt.

WAARDIGHEID

In de afweging bij dilemma's bij dementie rondom hygiëne is het belangrijk om:

- zo veel mogelijk de autonomie van de persoon met dementie te behouden;
- met creativiteit iemand proberen te verleiden tot hygiënische zorg wanneer dat nodig is en je weet dat de persoon met dementie het achteraf waardeert;
- met rust en aandacht deze zorg uit te voeren;
- bij gezondheidsrisico's of ernstige aantasting van de waardigheid van omstanders toch tot hygiënische zorg te dwingen. ■

Voor mensen met dementie kan het respectloos voelen als een ander ze helpt bij de persoonlijke verzorging

situaties waarin iemand met dementie zich alleen laat wassen door een naaste of één bepaalde zorgverlener. Hoewel het op een zekere manier vleidend kan zijn voor deze naaste of zorgverlener dat de persoon met dementie hem dit toevertrouwt, kan het tegelijkertijd veeleisend en zwaar zijn. Als het alleen jou lukt om de persoon zich te laten wassen, terwijl dat niet lukt door de andere zorgverleners in de thuissituatie of het verpleeghuis, wordt de last te zwaar. Het is dan een grote kunst en uitdaging om vanuit dat verantwoordelijkheidsgevoel te zorgen voor de persoon met dementie, maar ook voor jezelf. De zorg voor hygiëne kan ook bedreigend zijn,

goede hygiëne. Voor veel mantelzorgers van iemand met dementie die niet meer gewassen wil worden, is de minimale ondergrens in die zorg toch één keer per week onder de douche of in bad. Vaak geven mantelzorgers aan dat ze dat zowel voor de persoon zelf als voor zijn omgeving doen: iemand moet schoon, netjes en toonbaar blijven, omdat dat goed is voor hemzelf, maar ook prettig voor de omgeving en de mantelzorger zelf. De minimale ondergrens kan gaandeweg het dementieproces ook verschuiven, bijvoorbeeld als iemand steeds meer weerstand biedt, en dan verlegd worden. Daarnaast kan het voorkomen dat er onder mantelzorgers, naasten of familieleden verschillende

Noten:

1. Linus Vanlaere is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Centrum voor Biomedische Ethiek en Recht (K.U.Leuven).
2. Chris Gastmans is hoofddocent verbonden aan het Centrum voor Biomedische Ethiek en Recht (K.U.Leuven).
3. C. Gastmans en L. Vanlaere, 2006, 46.
4. 7 D. Edvardsson et al., 2013, 605.
5. www.dwangindezorg.nl